

ОЦІНКА СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЛЮДИНООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

©2022 ЩЕРБ І. Н.

УДК 338.27:519

JEL: H61

Щерб І. Н. Оцінка стану економічної безпеки в контексті людиноорієнтованого підходу

Статтю присвячено оцінці стану економічної безпеки із застосуванням людиноорієнтованого підходу. Обґрунтовано, що на макросистемному рівні економічна безпека країни буде характеризувати такий її стан, який у разі впливу зовнішніх і прояву внутрішніх загроз, залежно від ступеня чутливості, може забезпечувати збереження на достатньому рівні своєї стійкості з позиції рівня життя, збереження та розвитку людського капіталу. Для формування комплексу показників застосовано індикатори Індексу інклюзивного економічного зростання та розвитку, який розраховується Світовим економічним форумом. Для вибору актуальних показників офіційних методичних рекомендацій щодо оцінки економічної безпеки в Україні їх перевірено на основі визначення ступеня кореляції зі значеннями інклюзивного розвитку по країнах світу. Змістовне зіставлення груп і складу показників оцінки економічної безпеки відповідно до методичних рекомендацій із зазначеним індексом вказав на наявність суттєвої дивергенції між ними. Виявлено низький вплив на інклюзивний розвиток у показників доданої вартості промисловості до ВВП, імпорту енергії, індексу виробництва тваринництва та харчового виробництва та дискримінуючу роль сільського господарства в інклюзивному розвитку країни. В оцінну модель економічної безпеки увійшли показники макроекономічної безпеки, інвестиційно-інноваційної, фінансової, безпеки для бізнесу, зовнішньоекономічної, енергетичної, безпеки у сфері освіти та демографії. На основі вибірки із країн, зіставних за рівнем доходів із Україною, нормовано значення комплексу показників економічної безпеки України за 2014–2020 рр. Оцінка інтегрального показника вказала на середній рівень економічної безпеки відносно аналогічного по країнах рівню доходів. Найгіршими виявилися макроекономічна та безпека для бізнес-діяльності. Зазначено, що повноцінне використання показників інклюзії в економічній безпеці ускладнено відсутністю статистики за більшістю країн, зокрема показників добробуту населення з позиції накопичених активів. Зроблено висновок про необхідність розвитку статистики домашніх господарств для адекватного застосування людиноорієнтованого підходу в оцінці економічної безпеки.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, безпека держави, людиноорієнтований підхід, економічна безпека.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 10.

Щерб Ігор Нусикович – аспірант кафедри менеджменту та поведінкової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: i.shcherb@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8108-0281>

UDC 338.27:519

JEL: H61

Shcherb I. N. Assessing the State of Economic Security in the Context of the Human-Oriented Approach

The article is concerned with assessing the state of economic security using the human-oriented approach. It is substantiated that at the macrosystem level, the economic security of the country will characterize such a state that, in case of exposure to external and manifestation of internal threats, depending on the degree of sensitivity, can ensure the preservation of its stability at a sufficient level from the point of living standards, preservation and development of human capital. To form a set of indices, indicators of the Inclusive Economic Growth and Development Index, computed by the World Economic Forum, are used. To select the relevant indices of official methodological recommendations for assessing economic security in Ukraine, they were examined on the basis of determining the degree of correlation with the values of inclusive development in the countries of the world. A content-based comparison of groups and the composition of indicators for assessing economic security in accordance with the methodological recommendations with the specified index indicated the presence of a significant divergence between them. Low impact on inclusive development in indicators of added value of industry to GDP, energy imports, livestock production and food production index, a discriminatory role of agriculture in inclusive development of the country are identified. The assessment model of economic security includes indicators of macroeconomic security, investment-innovation, financial, security for business, foreign economic, energy, security in the field of education and demography. Based on a sample of countries comparable in terms of incomes with Ukraine, the value of the complex of indicators of economic security of Ukraine for 2014–2020 is normed. The assessment of the integral index points out the average level of economic security relative to the level of incomes similar in countries. Macroeconomic and security for business activities are the worst. It is noted that the full use of indicators of inclusion in economic security is complicated by the lack of statistics for most countries, in particular, indicators of the welfare of the population from the point of view of accumulated assets. The conclusion is made about the need to develop household statistics for the adequate application of the human-oriented approach in assessing the economic security.

Keywords: inclusive development, security of the State, human-oriented approach, economic security.

Fig.: 4. **Tabl.:** 8. **Bibl.:** 10.

Shcherb Ihor N. – Postgraduate Student of the Department of Management and Behavioral Economics, Vasyl Stus Donetsk National University (21 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: i.shcherb@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8108-0281>

Оцінка економічної безпеки є необхідним елементом безпекової політики будь-якої країни, особливо в умовах нових глобальних реалій протистояння цивілізованого світу із тоталітар-

ним режимом. В умовах воєнної агресії всі компоненти безпеки країни, включно з економічною, є вкрай важливими, оскільки знаходяться під загрозою та використовуються як зброя з боку країни-агресора.

Відсутність гнучкості та запасу економічної міцності може призвести до важких наслідків, що ставлять у залежність країну не тільки під час війни, але і впливає на тривалість і важкість відновлення економіки.

Оцінка економічної безпеки є об'єктом дослідження багатьох учених, серед яких слід зазначити таких: В. Мартинюк [1], Сухоруков А., Харазашвілі Ю. [2], Мартиненко В. [3], Терехов Є. [4], Вашай Ю., Жемба А. [5], Кваша Т., Волощук Р. [6], Полумієнко С., Горда С. [7] та ін. Проте існує необхідність подальших наукових досліджень зазначеного напрямку в аспекті людиноорієнтованого підходу.

Метою статті є формулювання та реалізація методичного підходу до оцінювання економічної безпеки країни в контексті людиноорієнтованого підходу на основі визначення ступеня зв'язку показників індексу інклюзивного зростання та розвитку із макроекономічними показниками, що використовуються в офіційних методичних рекомендаціях.

Побудова будь-яких оцінних моделей визначається метою або фокусом дослідження, своїм контекстом застосування. У контексті використання людиноорієнтованого підходу фокусом оцінювання й, отже, індикатором оцінки є добробут або рівень життя людини як окремого суб'єкта соціально-економічних відносин, який дозволяє йому забезпечувати життєздатність, зберігати та розвивати людського капіталу. На макросистемному рівні економічна безпека країни буде характеризувати такий її стан, який у разі впливу зовнішніх і прояву внутрішніх загроз залежно від ступеня чутливості, може забезпечувати збереження на достатньому рівні своєї стійкості із позиції рівня життя, збереження та розвитку людського капіталу.

На наш погляд, розгляд економічної безпеки на макrorівні (рівні країни) із позиції людиноорієнтованого підходу, за аналогією із концептом інклюзивного економічного розвитку (який ґрунтується на необхідності «доучення» якомога більшої частки населення до використання благ і результатів економічного зростання), може набувати аналогічної теоретичної конструкції «інклюзивної економічної безпеки». При цьому економічна безпека не втрачає якостей публічного або загального блага, натомість характеризує розширення доступу до нього, підвищення його якості та рівності в забезпеченні широких верств населення. Оскільки безпосередній вимір характеристик доступу, якості та рівності до зазначеного публічного блага є утрудненим, до вибору підходів до оцінювання пропонуємо підійти з двох боків:

- ✦ із позиції показників інклюзивного економічного зростання та розвитку;
- ✦ із позиції макроекономічних показників, динаміка яких суттєвим чином відбивається на рівні життя, збереженні та розвитку людського капіталу.

Відповідно до алгоритму реалізації загроз та їх впливу на безпекову ситуацію, специфіки механізму забезпечення безпеки, показники оцінки доцільно розділяти на такі, що характеризують силу та вірогідність реалізації загрозової ситуації (впливу певного чинника), показники чутливості до впливу загрози, а також показники прояву наслідків – тривалості та масштабів небезпеки. Показники оцінки економічної безпеки, які використовуються в цьому дослідженні, будуть характеризувати скоріше сфери прояву загроз, які в перспективі можна застосовувати для побудови моделей впливу чинників небезпеки із певним алгоритмом їх дії.

Оцінні моделі, що використовуються для виміру економічного успіху країн, протягом останнього десятиріччя перетерпіли суттєві зміни в контексті глобального тренду переходу на людиноорієнтований підхід у системі макроекономічних показників. У 2008 р. за ініціативою Франції була створена Комісія з виміру економічної ефективності та соціального прогресу (*Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress – CMEPSP*), рекомендації якої були застосовані Провідною експертною групою з вимірювання економічної ефективності та соціального прогресу (HLEG), що наразі працює для країн ОЕСР. Основним завданням для вирішення проблем оцінки стало визначення меж застосування показника ВВП як ключового індикатора економічного та соціального прогресу, а також пошук таких його альтернативних варіантів, які дозволять більш релевантно вимірювати й оцінювати економічний розвиток і зростання. Слід зазначити, що дискусії щодо недоліків застосування ВВП як основного макроекономічного індикатора точилися вже давно із приводу його неадекватності для оцінки добробуту в його економічному, екологічному та соціальному аспектах, які часто об'єднуються концептом сталого розвитку.

Підготовлений комісією Звіт з виміру економічної ефективності та соціального прогресу надає рекомендації щодо методичних підходів до оцінки економічного та соціального прогресу [8]. Зокрема, Звіт наполягає на зміщенні акценту із системи, «орієнтованої на виробництво», на систему, зосереджену на доброті нинішнього та майбутніх поколінь. При цьому поточне благополуччя пов'язане як з економічними ресурсами, такими як дохід, так і з неекономічними аспектами життя людей (чим вони займаються, чим можуть займатися у перспективі, як вони почувуються та яким є природне середовище, в якому вони живуть). Чи можна підтримувати ці рівні добробуту протягом тривалого часу, залежить від того, чи відбудеться трансфер майбутнім поколінням запасів капіталу, важливих для нашого життя (природного, фізичного, людського, соціального). Серед рекомендацій йдеться про:

- 1) перевагу під час оцінювання доходу та споживання (чистого національного доходу, реального доходу домогосподарства та споживання) над виробництвом;
- 2) концентрацію на перспективах функціонування домогосподарств (перевага реальних доходів і споживання над ВВП на душу населення);
- 3) важливість оцінки багатства – балансу активів та зобов'язань домогосподарств (домогосподарства, які витрачають свої статки на споживчі товари, підвищують свій поточний добробут, але за рахунок майбутнього добробуту, що зменшує їх стійкість);
- 4) важливість врахування розподілу доходів серед населення (перевага медіанного показника над середнім);
- 5) необхідність розширення показників доходів за рахунок неринкових видів діяльності та стану (здоров'я, освіти, соціальних зв'язків та взаємовідносин, навколишнього середовища; небезпеки як економічного, так і фізичного характеру).

Ці та інші рекомендації було враховано під час розробки методології розрахунку індексу інклюзивного зростання та розвитку Світовим економічним форумом [9].

Оскільки Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (далі – Методичні рекомендації) базуються на макроконцепті виміру економічного розвитку та зростання, практично не враховуючи інтереси та добробут і, отже, безпеку людини, вважаємо за доцільне взяти за основу для оцінки стану економічної безпеки України в призмі людиноорієнтованого підходу саме підхід Світового економічного форуму до виміру інклюзивного розвитку. Для цього необхідним є зіставлення цих груп показників за їх змістом на основі кількісного та якісного аналізу.

Змістовне зіставлення груп і складу показників оцінки економічної безпеки відповідно до Методичних рекомендацій із зазначеним Індексом показує, що наявною є суттєва дивергенція між ними. Так, зі 126 показників Методичних рекомендацій тільки 18 мають певну асоціацію із аналогічними в Індексі.

Найменше таких показників у категоріях демографічних, продовольчих, фінансових, зовнішньоекономічних, енергетичних (рис. 1).

Для пошуку серед показників економічної безпеки, які застосовуються в Методичних рекомендаціях, таких, що варто використовувати для оцінки інклюзивної економічної безпеки, кількісно оцінено кореляцію між ними. При цьому така вибірка показників, на жаль, обмежується наявністю даних бази Світового банку [10].

Як показує Індекс інклюзивного розвитку по країнах світу, його рівень хоча і однозначно позитивний (рис. 2), але лише частково відображає безпосередню економічну складову добробуту населення (ВВП на душу населення) – показник кореляції склав 79% (табл. 1), на кореляцію із показником інклюзії припадає 69%, кореляція із компонентною справедливою розподілу між поколіннями складає 20%.

За зіставними показниками оцінено їх кореляцію із показником інклюзивного розвитку (ІІЗР) та його компонентами, виходячи зі значень по певній країні за даними Світового економічного форуму за 2017 р. [9] (табл. 2). Слід зазначити, що як макроекономічні показники взято саме такі, які містяться в Методичних рекомендаціях для оцінки економічної безпеки в Україні.

Показниками, від яких найбільше залежить інклюзивний розвиток, на що вказує їх доволі високий показник кореляції, є:

- ✦ частка середньо- та високотехнологічної продукції у ВВП (позитивний вплив);
- ✦ додана вартість сільського господарства, лісового та рибного господарства у відсотках до ВВП (негативний вплив);
- ✦ показник демографічного навантаження непрацездатного населення на працездатне (негативний вплив);
- ✦ частка високотехнологічного експорту (позитивний вплив);
- ✦ експорт руд і металів (негативний вплив);
- ✦ баланс поточного рахунку (позитивний вплив).

Звертає на себе увагу дискримінуюча роль сільського господарства в інклюзивному розвитку країни, що очевидно свідчить про те, що однобічний фокус уваги тільки на розвитку цієї галузі є скоріше пріоритетом країн, що розвиваються.

Таблиця 1

Кореляція індексу інклюзивного зростання та розвитку, його компонентів із макроекономічними показниками

	Індекс інклюзивного зростання та розвитку	Компонента зростання та розвитку	Інклюзія	Справедливий розподіл між поколіннями
Чистий національний дохід на душу населення, Atlas метод (дол. США)	0,77	0,88	0,60	0,18
ВВП на душу населення (дол. США)	0,79	0,90	0,62	0,20

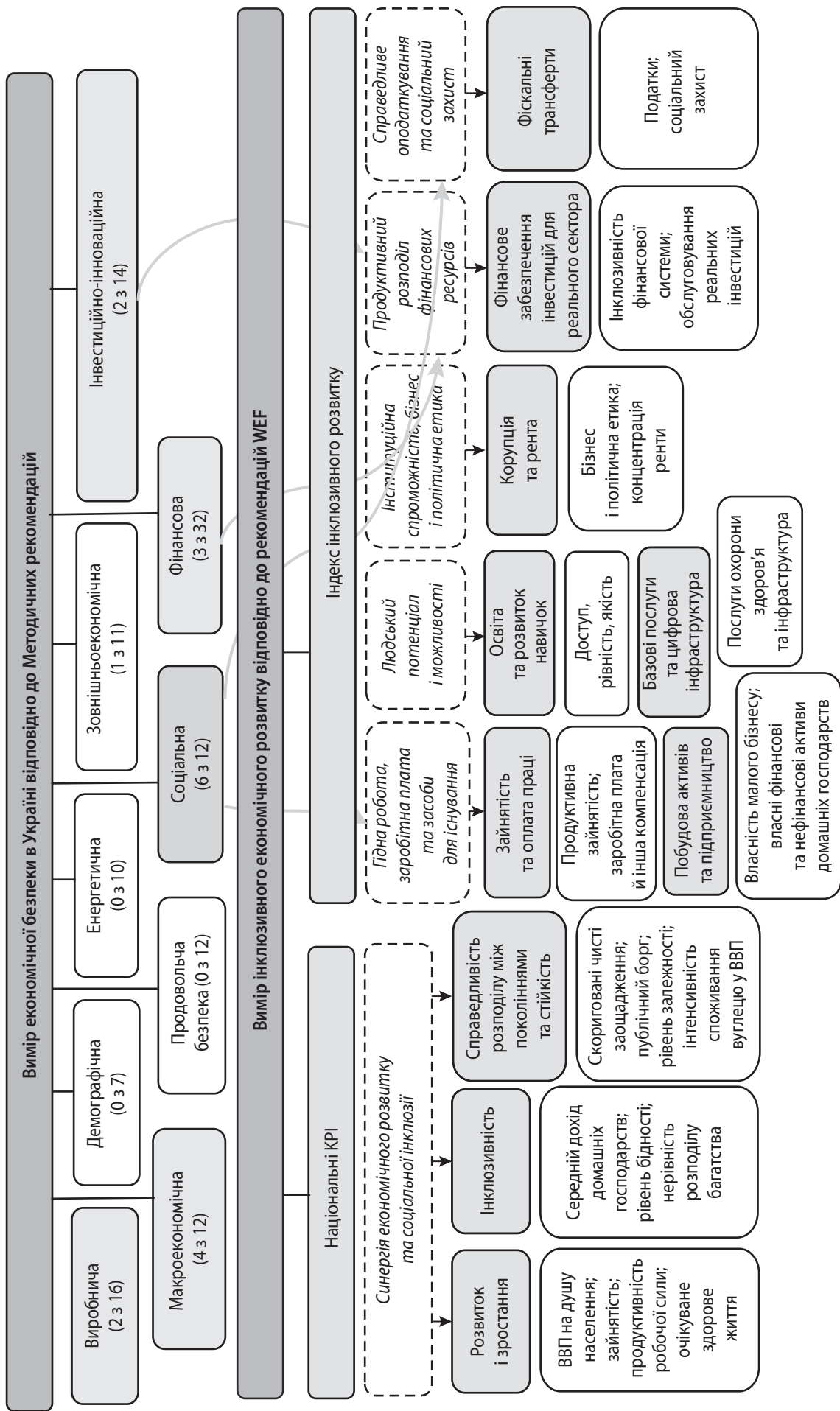

Рис. 1. Складові показники Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України та Індексу інклюзивного зростання та розвитку

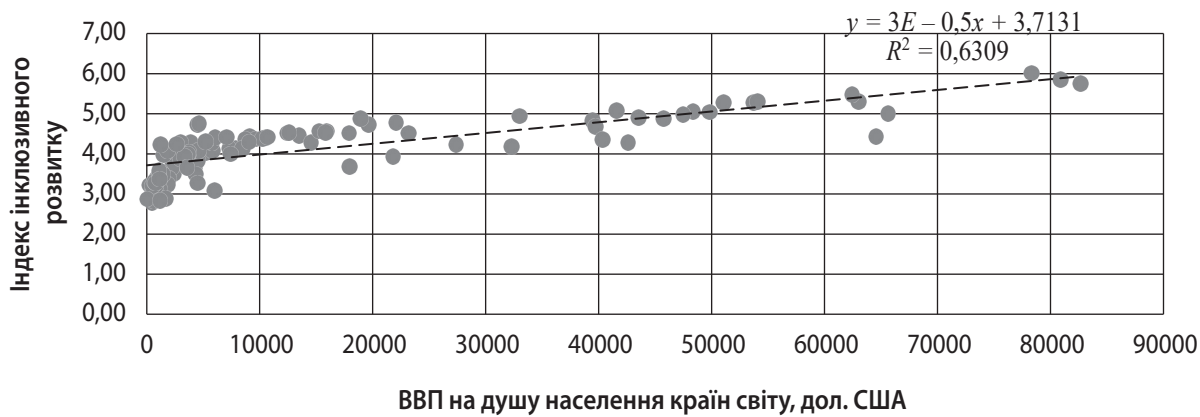

Рис. 2. Показники ІІЗР і ВВП на душу населення країн світу

Таблиця 2

Кореляція індексу інклюзивного зростання та розвитку, його компонентів із макроекономічними показниками

	Індекс інклюзивного зростання та розвитку	Компонента зростання та розвитку	Інклюзія	Справедливий розподіл між поколіннями
Додана вартість промисловості до ВВП, %	0,02	-0,06	0,01	0,17
Додана вартість промисловості до ВВП у країнах доходами вище та нижче середнього, %	0,08	0,20	0,01	-0,02
Частка середнє та високотехнологічної продукції (доданої вартості) у ВВП, %	0,62	0,58	0,53	0,24
Інвестиції в основні фонди, % від ВВП	-0,066	-0,104	-0,091	0,107
Сільське господарство, лісове та рибне господарство (додана вартість), % від ВВП	-0,62	-0,56	-0,57	-0,27
Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, відсотків	-0,59	-0,36	-0,55	-0,50
Використання енергії (кг нафтового еквівалента) за \$1,000 ВВП	-0,194	-0,150	-0,124	-0,200
Імпорт енергії, чистий (% від використання)	-0,19	-0,16	-0,09	-0,21
Баланс поточного рахунку (% від ВВП)	0,339	0,348	0,237	0,163
Чисті прями іноземні інвестиції (% від ВВП)	-0,12	-0,20	-0,05	0,04
Високотехнологічний експорт (% від експорту продукції)	0,45	0,46	0,29	0,32
Експорт руд і металів (% від експорту товарів)	-0,32	-0,22	-0,31	-0,29
Індекс виробництва тваринництва	-0,11	-0,07	-0,09	-0,11
Індекс харчового виробництва	-0,17	-0,23	-0,13	-0,01

Натомість низький вплив на інклюзивний розвиток виявився в таких показниках:

- ✦ додана вартість промисловості до ВВП (для менш розвинутих країн кореляція є вищою);
- ✦ імпорт енергії (негативний вплив);
- ✦ індекс виробництва тваринництва та харчового виробництва (негативний вплив) (рис. 3).

Оскільки інвестиції мають відтермінований вплив на розвиток, це може служити поясненням негативного значення його кореляції з Індексом.

На основі результатів проведеного кількісного та якісного аналізу складових Методичних рекомендацій із позиції врахування ними характеристик інклюзії в оцінну модель економічної безпеки долучимо такі групи показників: макроекономічної безпеки, інвестиційно-інноваційної, фінансової, безпеки для бізнесу, зовнішньоекономічної, енергетичної, безпеки у сфері освіти та демографії.

Для нормування показників та приведення їх області значень від 0 до 1, використано їх максимальні та мінімальні значення за відповідний період по 110-ти країнах із доходами вище та нижче середнього. Нормування саме в певній групі країн відповідає підходу, який застосовано Світовим економічним форумом для оцінки інклюзивного розвитку.

Для нормування показників та приведення їх області значень від 0 до 1, використано їх максимальні та мінімальні значення за відповідний період по 110-ти країнах із доходами вище та нижче середнього. Нормування саме в певній групі країн відповідає підходу, який застосовано Світовим економічним форумом для оцінки інклюзивного розвитку.

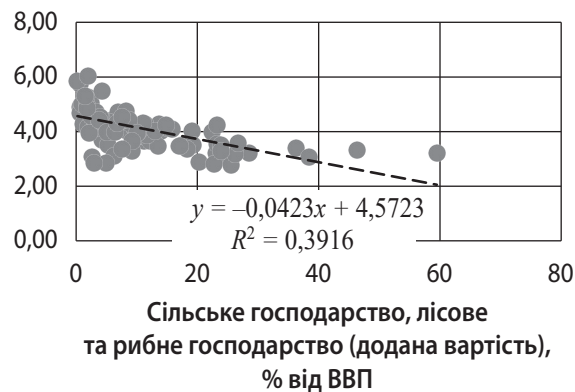
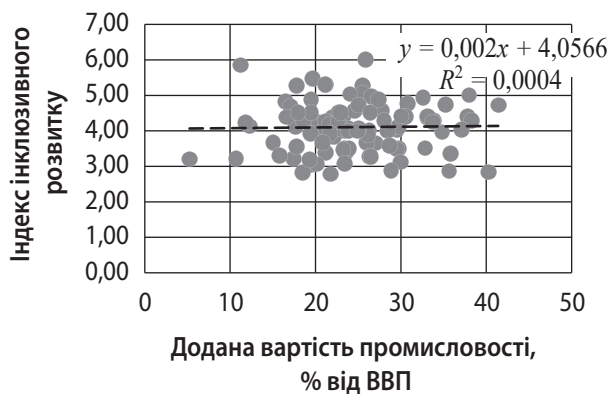

Рис. 3. Показники ІІЗР і доданої вартості промисловості, сільського господарства країн світу (% від ВВП)

Інтегральний показник макроекономічної безпеки, розрахований на основі нормованих 16-ти індикаторів, має середнє значення та з 2014 р. характеризується тенденцією до зростання, чому сприяло підвищення безпеки за рівнем ВВП на душу населення, продуктивності праці, вразливої зайнятості, зайнятості у сфері послуг, які найбільшою мірою продукують і споживають знання (табл. 3).

Порівняно із іншими країнами, які увійшли до вибірки, високий рівень показників інклюзивного розвитку та, відповідно, показників макроекономічної складової безпеки для України, до 2020 р. спостерігався за державними видатками на соціальний захист населення відносно ВВП, що виконують роль свого роду компенсатора загроз для найменш захищених верств населення. Високий рівень також мають показник гендерного паритету працевлаштованих жінок, уразливої зайнятості (частки самозайнятих і таких, що зайняті в домашньому господарстві), індекс Джині (показник нерівності за доходами або витратами серед населення).

Середніми з рівнем відносно інших країн виявилися показники частки доданої вартості середньота високотехнологічної продукції у ВВП; доходів від податків; скоригованих чистих заощаджень, враховуючи шкоду від твердих викидів і викидів вуглецю (дорівнюють чистим національним заощадженням плюс витрати на освіту за мінусом виснаження енергії, виснаження корисних копалин, чистого виснаження лісів, а також збитків від викидів вуглекислого газу та твердих частинок); рівня безробіття; показника молоді поза школою та непрацюючих; сумісності рівня та динаміки оплати праці та її продуктивності.

Разом із тим, накопичена небезпека спостерігається у спроможності країни утримувати талановитих працівників та молодь; рівні виробленого ВВП на душу населення; продуктивності праці. Невирішені проблеми в цих сферах визначають у майбутньому загрози з боку зростання навантаження на бюджет країни, вразливість до інфляційних процесів та, що не менш важливе, втрату потенціалу висококваліфікованих кадрів із подальшим погіршенням зазначених показників.

Необхідно зазначити, що на відміну від Методичних рекомендацій, у розрахунок не потрапили показник рентабельності за галузями (як такий, що може зазнавати найбільшого коригування та маніпулювання з боку суб'єктів господарювання, які використовують інструменти податкового планування), а також показник рівня урожайності та інші галузеві характеристики, які є специфічними та значущими для певних країн та, отже, не зіставними.

Показники інноваційно-інвестиційної сфери є важливим компонентом в оцінці інклюзивного розвитку та зростання країни. На відміну від Методичних рекомендацій, для оцінки інклюзивного розвитку використовуються показники фінансового забезпечення інвестиційних процесів, зокрема і венчурного фінансування, а також сукупність показників володіння населенням фінансовими активами, вартості житла відносно доходів, заощаджень населення на рівні приватних пенсійних фондів. Відсутність такої статистики як на рівні окремих країн, так і, відповідно, на рівні Світового банку, не дозволяють застосувати повною мірою характеристики інклюзивного розвитку для оцінки економічної безпеки.

Рівень безпеки за інноваційно-інвестиційною складовою України має доволі низькі значення – на кінець 2020 р. інтегральний показник склав 0,37 (табл. 4).

Серед найбільших «провалів» формування безпекового простору України в інноваційно-інвестиційній сфері є незадовільний стан інвестицій в енергетичну інфраструктуру із приватною участю; внутрішнє кредитування приватного сектора економіки країни; вплив податків на мотиви інвестування та, відповідно, стан інвестицій в основні фонди.

Аналогічними за рівнем є і показники економічної безпеки для ведення бізнесу (табл. 5), про що свідчать низькі значення безпеки відповідно до ефекту оподаткування на мотивацію до праці, кількісний показник зареєстрованого нового бізнесу, фінансування малого та середнього бізнесу.

Таблиця 3

Показники макроекономічної безпеки України (нормовані)

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП на душу населення	0,12	0,09	0,1	0,13	0,15	0,19	0,24
Державні видатки на соціальний захист до ВВП	0,86	1,00	1,00	0,77	1,00	1,00	0,95
Середнє та високотехнологічна додана вартість у доданій вартості виробництва	0,94	0,67	0,66	0,66	0,57	0,61	0,59
Продуктивність праці, дол. США на працюючого	0,10	0,09	0,10	0,12	0,15	0,19	0,23
Додана вартість сільського господарства у ВВП	0,31	0,37	0,35	0,29	0,27	0,22	0,22
Частка жінок серед працевлаштованого населення	0,86	0,82	0,80	0,78	0,80	0,80	0,80
Уразлива зайнятість до загальної зайнятості	0,17	0,87	0,87	0,87	0,86	0,86	0,87
Безробіття (% до працевдатних)	0,32	0,68	0,66	0,65	0,68	0,72	0,68
Молодь поза школою та не працевлаштовані (% від 15–24-річних)	0,64	0,58	0,64	0,62	0,66	0,65	0,63
Доходи від податків (% від ВВП)	0,13	0,26	0,55	0,63	0,57	0,60	0,57
Сумісність оплати праці та продуктивності (1–7)	0,69	0,78	0,72	0,61	0,61	0,65	0,72
Індекс Джині	1,00	1,00	1,00	1,00	0,98	0,97	0,95
Частка зайнятого населення (% від населення старше 15 років)	0,34	0,36	0,36	0,36	0,37	0,38	0,36
Зайнятість у сфері послуг, які продукують і споживають знання	0,78	0,76	0,75	0,83	0,84	0,94	0,93
Спроможність країни утримувати таланти	0,10	0,1	0,16	0,29	0,23	0,23	0,13
Скоригована чисті заощадження, враховуючи шкоду від твердих викидів і вуглецю (% ВНД)	0,35	0,29	0,37	0,38	0,37	0,48	0,34
Інтегральний показник	0,48	0,58	0,60	0,59	0,60	0,62	0,60

Таблиця 4

Показники інвестиційно-інноваційної безпеки України (нормовані)

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Внутрішнє кредитування приватного сектора (% від ВВП)	0,93	0,67	0,53	0,41	0,36	0,33	0,30
Інвестиції в енергетичну інфраструктуру із приватною участю (дол. США)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,15	0,06	0,00
Внутрішній кредит в економіку фінансового сектора (% від ВВП)	0,00	0,00	0,02	0,22	0,94	0,75	0,81
Підприємства, які здійснюють витрати на дослідження	0,07	0,07	0,07	0,07	0,66	0,66	0,66
Якість інфраструктури	0,57	0,62	0,76	0,67	0,60	0,48	0,55
Рівень захисту прав власності	0,21	0,29	0,40	0,46	0,48	0,41	0,47
Вплив податків на мотиви інвестування	0,06	0,06	0,06	0,21	0,23	0,19	0,21
Навантаження іпотечним боргом населення (% населення старше 15 років)	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39	0,15
Інвестицій в основні фонди (% до ВВП)	0,14	0,07	0,09	0,14	0,32	0,34	0,19
Інтегральний показник	0,26	0,24	0,26	0,29	0,46	0,40	0,37

Показники безпеки ведення бізнесу України (нормовані)

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ефект оподаткування на мотиви до праці	0,10	0,10	0,23	0,29	0,28	0,25	0,25
Фінансування малого та середнього бізнесу	0,26	0,26	0,26	0,26	0,32	0,32	0,40
Легкість ведення бізнесу (1 = найбільш сприятливі умови)	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39
Час на виконання вимог з боку державного регулювання	0,41	0,41	0,41	0,41	0,41	0,41	0,47
Стартап процедури для реєстрації бізнесу	0,31	0,69	0,81	0,73	0,73	0,67	0,67
Новий зареєстрований бізнес	0,03	0,15	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02
Інтегральний показник	0,25	0,33	0,36	0,35	0,36	0,34	0,37

Таблиця 6

Показники зовнішньоекономічної й енергетичної безпеки

Показник зовнішньої безпеки	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Баланс поточного рахунку (% від ВВП)	0,35	0,74	0,55	0,33	0,37	0,51	0,50
Високотехнологічний експорт (% експорту промислової продукції)	0,14	0,17	0,10	0,10	0,09	0,09	0,09
Інтегральний показник	0,24	0,45	0,32	0,21	0,23	0,30	0,29
Показник енергетичної безпеки	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Чистий імпорт енергії, % від використання енергії	0,07	0,07	0,05	0,08	0,10	0,10	0,11
Експорт руди і металів (% від товарного експорту)	0,87	0,87	0,89	0,88	0,88	0,87	0,86
Використання енергії (кг нафтового еквівалента) на 1000 дол. США ВВП	0,63	0,63	0,60	0,62	0,60	0,59	0,55
Інтегральний показник	0,52	0,52	0,51	0,53	0,53	0,52	0,51

Низька частка високотехнологічного експорту та негативне сальдо платіжного балансу за експортно-імпортними операціями визначають високий рівень зовнішньоекономічної безпеки небезпеки (табл. 6). Своєю чергою, висока залежність від імпортних джерел енергії та енергонеєфективність впливають негативно і на значення енергетичної небезпеки.

Слід зазначити, що Індекс інклюзивного розвитку, на відміну від Методичних рекомендацій, не містить макрофінансових показників, адже фінансова стійкість є окремою глобальною сферою, що, скоріше, забезпечує економічний розвиток, але не є його маркером як такого. Натомість Індекс включає показники фінансової інклюзії. Людиноорієнтований підхід до безпеки визначає й актуальність визначення безпекового фінансового компонента. Недостат-

ній рівень фінансової безпеки України виявляється за показниками банківського кредитування малого бізнесу, заощаджень населення, кількості відділень банків (табл. 7). Разом із тим, диджиталізація фінансових послуг певним чином нівелює негативний рівень останнього показника як маркера фінансової інклюзії та доступності фінансових послуг для населення.

Найгіршим із точки зору впливу на економічну небезпеку з боку демографічної ситуації є коефіцієнт вікової залежності економічного розвитку, а саме: співвідношення населення, які утримуються (люди молодше 15 або старші 64 років), до населення працездатного віку. Низьке значення відносно безпеки також має показник державних видатків на освіту (табл. 8).

Інтегральний рівень економічної безпеки протягом 2014–2020 р. складав від 0,4 до 0,45, що визна-

Таблиця 7

Показники фінансової безпеки

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Число рахунків в банках на 1 тис. осіб	1,00	1,00	0,93	0,87	0,81	0,71	0,76
Кількість відділень банків на 100 тис. осіб населення	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Банківське кредитування малого бізнесу (%)	0,19	0,19	0,19	0,19	0,29	0,29	0,29
Заощадження у фінансових установах за останній рік (% вік 15+)	0,17	0,17	0,17	0,17	0,30	0,30	0,30
Позики фінансових установ фізичним особам (% вік 15+)	0,20	0,20	0,20	0,20	0,33	0,33	0,33
Кредитні картки (% від 15+)	0,84	0,84	0,64	0,64	0,64	0,64	0,64
Банкомати на 100 тис. дорослих	0,66	0,51	0,50	0,52	0,59	0,60	0,57
Інтегральний показник	0,44	0,42	0,38	0,37	0,42	0,41	0,41

Таблиця 8

Показники безпеки у сфері освіти та демографії

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Коефіцієнт вікової залежності (% населення працездатного віку)	0,16	0,19	0,22	0,25	0,28	0,31	0,34
Очікувана тривалість життя при народженні, всього (років)	0,74	0,72	0,71	0,70	0,70	0,68	0,67
Зарахування до закладів вищої освіти	0,84	0,95	0,88	0,85	0,90	0,90	0,90
Зарахування до закладів середньої освіти	0,78	0,84	0,86	0,79	0,73	0,73	0,73
Індекс гендерного паритету в початковій і середній школі	0,71	0,55	0,52	0,54	0,54	0,54	0,54
PISA: Середня ефективність за шкалою читання	0,59	0,59	0,59	0,59	0,59	0,59	0,59
Державні витрати на освіту, всього (% ВВП)	0,43	0,37	0,30	0,35	0,35	0,37	0,37
Інтегральний показник	0,57	0,56	0,54	0,55	0,55	0,55	0,56

чає середній рівень економічної безпеки відносно аналогічного по країнах рівню доходів (рис. 4).

Виходячи із проведеної оцінки економічної безпеки в контексті людиноорієнтованого підходу, можна зробити такі висновки та окреслити перспективні напрями дослідження:

- ✦ повноцінне використання показників інклюзії в економічній безпеці ускладнено відсутністю статистики за більшістю країн, зокрема показників добробуту населення з позиції накопичених активів;
- ✦ деякі показники визначаються на основі експертної оцінки за відповідними методиками Світового банку й оцінюються раз на декілька років, що обмежує оперативність їх використання. Вирішення цієї проблеми вимагає розвитку статистики домашніх господарств;

- ✦ доцільним є долучення показників корупції та корупційної ренти, продовольчої безпеки до оцінки економічної безпеки;
- ✦ актуальною є ідентифікація видів ризиків і розробка методики оцінювання у визначених сферах економічної безпеки. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Мартинюк В. Методичні підходи до оцінки стану економічної безпеки держави // Międzynarodowa Konferencja Naukowa "Kreacja, Nowe Myślenie, Innowacyjność w Zarządzaniu". Warszawa, 2017. S. 65–75. URL: https://www.researchgate.net/publication/340136789_Metodicni_pidhodi_do_ocinki_stanu_ekonomicnoi_bezpeki_derzavi_Methodical_approaches_to_assessing_the_economic_security_of_the_State
2. Сухоруков А. І., Харазашвілі Ю. М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної

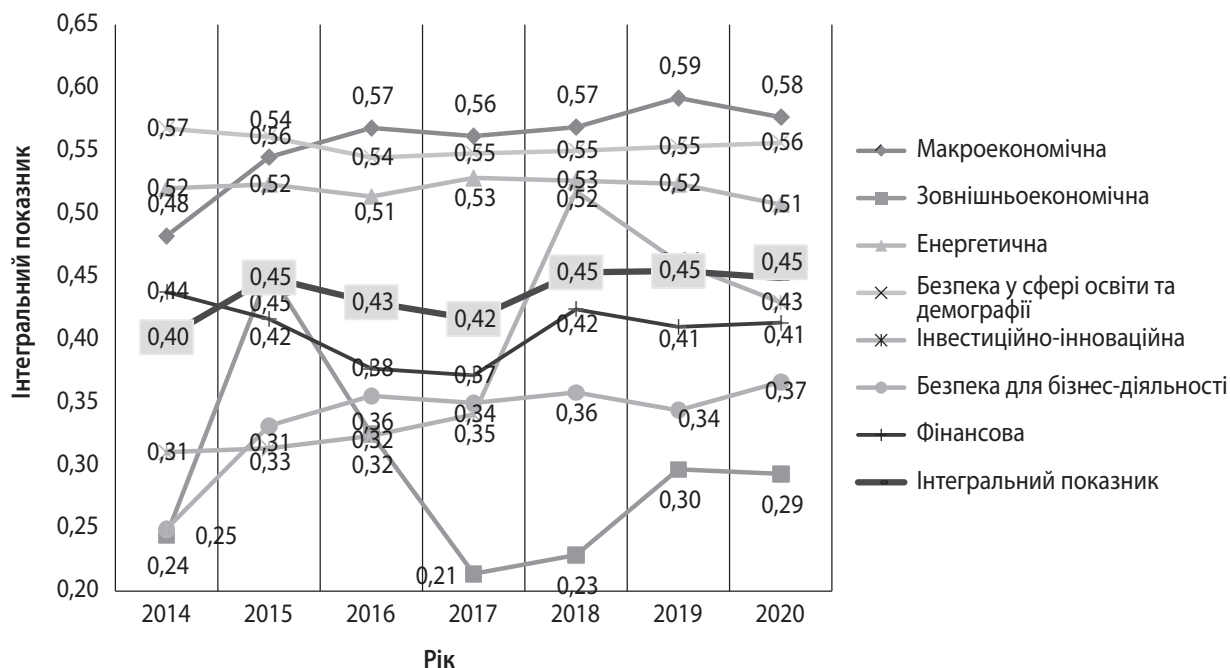

Рис. 4. Динаміка інтегральних показників за складовими економічної безпеки

безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 5–15.

3. Мартиненко В. Теоретико-методичні засади оцінки економічної безпеки національної економіки. *Економічний простір*. 2015. № 93. С. 131–140.
4. Терехов Є. Економічна безпека держави та можливості її вимірювання. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 4. С. 160–165.
5. Вашай Ю. В., Жемба А. Й. Міжнародні системи оцінки економічної безпеки держави: комплексні підходи. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 4–10. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-4-10>
6. Кваша Т. К., Волощук Р. В. Підходи до інтегрального оцінювання стану економічної безпеки як складної системи. *Науково-технічна інформація*. 2015. № 3. С. 31–41.
7. Полумієнко С. К., Горда С. Є. Індикативний аналіз процесів національного розвитку. *Математичне моделювання в економіці*. 2016. № 2. С. 65–97. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/131852/05-Polumiienko.pdf?sequence=1>
8. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J-P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf>
9. The Inclusive Growth and Development Report 2017 / World Economic Forum. January 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-growth-and-development-report-2017/>
10. World bank open data. URL: <https://data.worldbank.org/>

Науковий керівник – Шаульська Л. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

REFERENCES

- Kvasha, T. K., and Voloshchuk, R. V. "Pidkhody do intehrlnoho otsiniuvannia stanu ekonomichnoi bezpeky yak skladnoi systemy" [Approaches to Integrated Assessment of Economic Security as a Complex System]. *Naukovo-tekhnichna informatsiia*, no. 3 (2015): 31-41.
- Martynenko, V. "Teoretyko-metodychni zasady otsinky ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky" [Theoretical and Methodological Principles of Assessing the Economic Security of the National Economy]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 93 (2015): 131-140.
- Martyniuk, V. "Metodychni pidkhody do otsinky stanu ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Methodical Approaches to Assessing the Economic Security of the State]. *Miedzynarodowa Konferencja Naukowa "Kreacja, Nowe Myslenie, Innowacyjnos w Zarzadzaniu"*. Warszawa, 2017. https://www.researchgate.net/publication/340136789_Metodychni_pidhody_do_otsinky_stanu_ekonomichnoi_bezpeki_derzavy_Methodical_approaches_to_assessing_the_economic_security_of_the_State
- Polumiienko, S. K., and Horda, S. Ye. "Indykativnyi analiz protsesiv natsionalnoho rozvytku" [Indicative Analysis of National Development Processes]. *Matematychni modeliuvannia v ekonomitsi*, no. 2 (2016): 65-97. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/131852/05-Polumiienko.pdf?sequence=1>
- Stiglitz, J. E., Sen, A., and Fitoussi, J-P. "Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress". <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf>
- Sukhorukov, A. I., and Kharazashvili, Yu. M. "Shchodo metodolohii kompleksnoho otsiniuvannia skladnykh ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Regarding

the Methodology of Comprehensive Assessment of the Components of Economic Security of the State]. *Stratehichni priorytety*, no. 3 (2013): 5-15.

"The Inclusive Growth and Development Report 2017". World Economic Forum. January 2017. <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-growth-and-development-report-2017/>

Terekhov, Ye. "Ekonomichna bezpeka derzhavy ta mozhlyvosti yii vymiriuvannia" [Economic Security of the

State and Possibilities of Its Measurement]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 4, no. 11 (2012): 160-165.

Vashai, Yu. V., and Zhemba, A. I. "Mizhnarodni systemy otsinky ekonomichnoi bezpeky derzhavy: kompleksni pidkhody" [International Systems for Assessing the Economic Security of a State: Some Integrated Approaches]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2020): 4-10. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-4-10>

"World Bank open data". <https://data.worldbank.org/>